

Процес еволюції та політичні перспективи ідеології консерватизму

Михайло Гордієнко,
кандидат політичних наук,
доцент кафедри філософії та політології
Національного університету
Державної податкової служби України

Ніхто не бачить світ таким, яким він є насправді. Ми дивимося на нього крізь призму вже сформованих уявлень і теорій, які прийнято називати політичними ідеологіями. Саме вони – основний носій раціонально-ціннісних форм мотивації поведінки людей, саме вони складають світоглядну основу політики. Суть ідеології консерватизму полягає в збереженні традиційних цінностей народу, захисті його національного буття, історії, родини, власності. Консерватизм найбільш адекватно відображає духовно-культурні та ментальні особливості української нації. Система координат нинішньої влади має визначатися консервативними цінностями і традиціями народу, які забезпечать надійне підґрунтя для розбудови держави та розвитку демократії.

Визначальним компонентом в організації державного устрою і громадського життя будь-якого суспільства є ідеологія – систематизована сукупність поглядів та ціннісних орієнтацій, що виражають інтереси певної соціальної групи. У третьому тисячолітті процес багатовікової біфуркації політичних ідеологій досяг апогею. „Мати ідею, – говорить Х. Ортега-і-Гасет, – це вірити, що є підстави для неї, отже, вірити, що існує розум, що існує сфера збагнених правд” [16, с.57]. Ідеологія є основою організованих політичних дій, спрямованих на збереження, зміну чи повалення існуючої системи влади. Тому всі ідеології, по-перше, пропонують свій погляд на існуючий політичний устрій – у формі світогляду; по-друге, висувають власну модель майбутнього суспільства; по-третє, пропонують свої засоби розбудови нової політичної системи. Власне, за браком чіткої ідеологічної структуризації політичного простору сучасна українська державність перманентно балансує на межі легітимності. Ми переконані, що модерна

національна ідея має спиратися на історичний, духовний і політичний досвід, набутий у процесі формування української нації і тривалої боротьби за свою незалежну державу.

Політичні ідеології – феномен новочасної європейської історії; вони приходять на зміну міфам і релігії. Саме вони покликані реалізувати новий принцип легітимації влади – принцип народного суверенітету.

В науковий обіг поняття „ідеологія” увів французький мислитель А. Д. де Трасі. Він тлумачив ідеологію як науку про людське мислення та суспільні ідеї, котра повинна знайти пояснення у свідомості через засади етики, моралі, політики. Вчений виходив з того, що думка – це результат почуттів, що вона має „фізіологічне” походження.

Досить швидко оригінальні положення науки про ідеї виходять за межі гносеологічної проблематики і поширюються на політику, право, соціологію. З часів Великої французької революції ідеологію розглядають як реальну силу, котра відіграє важливу роль у житті людини і суспільства.

Велика роль ідеологічної складової належить формуванню політичної системи суспільства та єдності нації. „Коли відродження нації відбувається без національного ідеалізму, – вважав В. Липинський, – без любові до цілої нації в усіх її класах і групах, без того ідейного національного пафосу, того романтичного захоплення образом повної волі нації, ...то внаслідок того з самого життя нації викидається весь його життєвий творчий зміст” [11, с. 15]. На основі ідейно-політичних уявлень, території, мови, історичних та духовних надбань відбувається ідентифікація індивідів у межах національної спільності, артикуляція світоглядних цінностей.

Політична діяльність, як правило, має конкретну орієнтацію. Це може бути голосування на виборах, участь у політичних акціях, робота в представницьких чи адміністративних органах. Спрямованість і способи політичної діяльності людей обумовлюються їх уявленнями про ефективний суспільний устрій, пріоритетні ідеологічні цінності. Український філософ В. Лісовий зазначає: „Ідеології призначені аби об’єднувати людей у суспільства, суспільні верстви і т. д. А це призводить до того, що певні інтереси, особливості світорозуміння, ілюзії та упередження тих спільнот, в які ідеологія об’єднує людей, неминуче визначають і зміст самої ідеології. Тобто, ідеології дивляться на світ тільки своїми власними очима, і будь-який інший погляд їм здається неприйнятним, хибним і т. д.” [15, с. 60 - 61]. Наділяючи смислом і значеннями соціальну діяльність суб’єктів політики (індивідів, класи, партії) в межах актуально значимих для них ідеалів і цінностей, політичні ідеології виступають основним носієм раціонально-ціннісних форм мотивації громадської поведінки і складають світоглядну основу політики.

Ідеології почали зароджуватися в епоху Відродження, коли виникла перша суспільна криза у зв’язку з розгортанням процесу секуляризації

Процес еволюції та політичні перспективи ідеології консерватизму

Михайло Гордієнко

– звільнення суспільної та індивідуальної свідомості від догматів релігії і церкви. Відтак інтеграція суспільства і його політичний устрій обумовлювалися ірраціональними (трансцендентальними) факторами – віруваннями, почуттями, традиціями, звичаями тощо. Важливим чинником емансипації суспільства від імперативів церкви була Реформація, що проголосила релігійний і політичний плюралізм. Культ заможного життя обґрунтовує протестантизм. Політичний порядок уже не задавався релігійно-церковними постулатами, а засновувався на згоді всіх громадян, що визнають принципи доцільності, здорового глузду, користі. Зміна релігійного світогляду раціональним мисленням породжує стан соціальної аномії, тобто – занепад системи цінностей, світогляду, обумовлений кризою суспільства, суперечностями між задекларованими цілями (багатство, влада) і неможливістю їх реалізації. Щоб врегулювати стан відчуженості людини від суспільства, подолати громадську апатію та розчарування, слід було генерувати нові смисли, цінності, покликані обґрунтувати здатність людини розумно організовувати суспільний устрій. Цю місію почали здійснювати політичні ідеології.

Першими з'явилися ліберальні ідеї, що поширюють цінності свободи, власності і природні права індивіда. Пояснюючи принципи лібералізму, американський філософ Дж. Кекес зауважує: „Лібералізм зародився в часи Ренесансу як реакція на релігійну ортодоксію, набув сили під час Реформації і став однією з найвпливовіших політичних сил у часи Просвітництва. Лібералізм поступово втрачав характер негативної реакції і набув ознак позитивної політичної концепції, що дозволило йому стати альтернативою до всіх типів абсолютного авторитаризму. Він постійно посилював свою опозиційність до божественного права монархів, до аристократичних привілеїв, успадкованих від феодальних часів, і потім до усіх форм гноблення... Після занепаду марксизму лібералізм став панівною ідеологією нашого часу” [8, с. 108]. Нині існує така ідеологема: політичні режими, які не спираються на ліберальні принципи, ставлять під сумнів свою національну і міжнародну легітимність.

Ліберальна ідеологія має свої позитиви, але її не слід ідеалізувати. Ми стверджуємо, що основні постулати лібералізму (плюралізм ідей, рівність, свобода, індивідуалізм) повинні узгоджуватися з національними інтересами, з рівнем демократії, ментальністю суспільства, в якому вони прагнуть утвердитися. Таким механізмом адаптації і конструктивною протипагою лібералізму як речнику свободи є ідеологія консерватизму, котра наголошує на порядку, духовності і традиціях. На думку В. Липинського, „...свобода без гарантії авторитету – це пустий звук без ніякої вартості” [11, с. 44]. А тому свобода, демократія, плюралізм в консервативному вимірі збалансовуються порядком, організованістю, моральністю.

Класичні ідеології формуються в епоху Просвітництва, для якої

характерні раціонально-революційні трансформації суспільного буття і теоретичного мислення. В цей час були висунуті ідеї прогресу і можливості створення розумного суспільного устрою. Інтереси буржуазії відображає ліберальна ідеологія. Як реакція на поширення раціоналістичних ідей перебудови суспільства виникає консервативна доктрина, базовими цінностями якої є порядок, стабільність і традиціоналізм. Ідейний натхненник консерватизму англійський політичний діяч Е. Берк стверджує: „Якщо обачливість і обережність є складові частини мудрості, коли ми маємо справу із матеріалом, не наділеним духом, то вони, безперечно, стають ще й складниками обов'язку, коли предмет руйнування та будівництва – не цегла й дошки, а мислячі істоти, адже різка переміна становища, умов та звичок може вкинути маси людей у нещастя” [2, с. 478]. Тому консерватизм виступає проти радикальних дій, революційних перетворень в суспільстві.

У політологічному розумінні консерватизм – „це політична філософія, яка прагне зберегти те, що вважають за найкраще в усталеному суспільстві, й чинить спротив радикальним змінам” [9, с. 332]. Вперше термін „консерватизм” вжив Ф. Р. Шатобріан для позначення ідеології феодально-аристократичних кіл часів Великої французької революції. Оформлення ідей консерватизму в цілісну систему поглядів здійснили англійський політичний діяч Е. Берк та французькі дослідники Ж. Местр і Л. Бональд. У континентальній Європі провідним теоретиком консервативної думки був Ж. де Местр, який прагнув виправдати існуючі феодальні відносини. Його консервативні погляди мали відверто аристократичний і реакційний характер.

У Великій Британії і США склалася більш обережна, гнучка і, зрештою, життєздатна форма консерватизму, суть якої відображає теза Е. Берка: „Змінити, щоб зберегти”. Праця Е. Берка „Роздуми про революцію у Франції” (1710 р.) вважається однією з провідних в дослідженні ідеології консерватизму. Саме у цій книзі виведено систему цінностей сучасного консерватизму, до яких Е. Берк відносив: 1) релігійні і духовні цілі політичної діяльності; 2) шанування моралі, традицій, національної культури, патріотизму; 3) авторитет церкви, сім'ї, школи; 5) пріоритет інтересів держави над інтересами індивіда; 6) сильну ієрархічну владу; 7) прагматизм, здоровий глузд, скептицизм; 8) поступовість і обережність процесу соціальних змін; 9) історичну єдність минулого, сьогодення, майбутнього; 10) свободу і відповідальність. На думку Е. Берка, „нашим щасливим становищем ми... зобов'язані значною мірою тому, що зберегли під час декількох переглядів і виправлень; так само як і тому, що переробили і додали. Справді патріотичний, вільний і незалежний дух нашого народу знайде собі застосування, захищаючи те, що йому належить, від посягань. Я ні в якому разі не виключав би зміни; але коли б навіть щось змінював, то для того, щоб зберегти” [3, с. 473]. Спираючись

на ці судження, можна стверджувати, що в концептуальному розумінні консерватизм не суперечить ідеї розвитку. Він лише прагне, щоб еволюція відбувалася органічним шляхом, а майбутнє не знищувало минулого.

Досить часто консерватизм ототожнюють з реакційною чи архаїчною доктриною, яка ніби сприяє соціальній стагнації і стримує розвиток суспільства. Таке твердження далеке від істини. В консервативній ідеології проявляється схильність користуватися тим, що є, а не шукати чогось іншого, бути вдячним за те, що маємо, а не ідеалізувати віртуальну перспективу, шанувати сучасність не тому, що вона пов'язана з давньою чи краща за можливу альтернативу, а тому, що вона знайома і перевірена досвідом. Здатність до розумних компромісів дозволила консерваторам у ХІХ столітті перейти на позиції соціального реформування під патерналістським лозунгом „єдиної нації”.

Отож надмірну динаміку ліберальних процесів спроможна урівноважити своєю поміркованістю і традиційними цінностями консервативна ідеологія. Досить суттєві особливості консерватизму підкреслює професор політології Лондонського університету М. Дж. Оукшот: „Людина вважатиме невеликі й поступові зміни більш прийнятними і вона вітатиме всяку спробу зберегти безперервність традиції. Деякі зміни, певна річ, будуть сприйняті з легким серцем; але знову ж таки не тому, що вони вносять значні поліпшення, а тільки тому, що вони легко засвоюються: зміни пір року пов'язані їхньою повторюваністю, а зростання дітей його безперервністю... Більше того, бути консерватором – це не просто чинити опір будь-яким змінам (такий опір є проявом ідіосинкразії); це також спосіб пристосування до змін, що належить робити всім людям. Адже зміна являє собою загрозу ідентичності, і кожна зміна – це емблема зникнення. Проте ідентичність людини (чи громади) це всього лише безперервне випробування випадковостей, кожна з них перебуває у владі обставин і вага кожної прямо пропорційна до її знайомості” [17, с. 84 – 85]. Будь-яке оновлення, стверджують консерватори, не повинно завдавати шкоди чи то суспільству, чи окремому індивідові, а сприяти органічним і позитивним змінам.

Консерватизм виникає не як ідеологія нових класів, а як реакція на руйнування аристократичних традицій, політичного досвіду, історичних надбань. Перебуваючи тривалий час в умовах колоніального гноблення, український народ зазнав тотальної руйнації своєї традиції, культури, національно-державної ідентичності. Тому ми схильні вважати, що в результаті здобуття незалежності українська влада має спиратися на консервативні цінності й традиції власного народу, які спроможні створити надійне підґрунтя для розвитку демократії і захисту національних інтересів. Консерватизм як політична ідеологія, що орієнтується на збереження, підтримання існуючих форм економічного, соціального,

політичного життя, традиційних духовних цінностей, найадекватніше відображає духовно-культурні та ментальні особливості українського етносу.

В новітню добу утвердження української державності консервативна ідеологія є життєво необхідним елементом політичної системи суспільства. Цю необхідність ще на початку ХХ століття усвідомив В. Липинський. Йому вдалося системно, аргументовано, фундаментально представити консервативну традицію української суспільно-політичної думки. У своїх „Листах до братів-хліборобів” він пише: „Шлях до реальної, а не тільки літературної, – шлях до повної, а не однобокої – Української нації веде через відродження українського консерватизму... Слабість консерватизму лежить в основі слабості пам’яті серед місцевого громадянства: політичної та культурної безтрадиційності людей, що живуть на Україні, і неусвідомлення місцевим українським громадянством свого власного історичного досвіду... Без зміцнення українського консерватизму Україна буде все подібна до помешкання, в якому весь час міняються численні квартиранти” [11, с. 444]. Брак консерватизму, вважає В. Липинський, позбавляє українських політичних діячів організуючих прикмет: честі, вірності, дисципліни, послуху, інтелігентності, відповідальності. Мислитель переконаний, що без доброго консерватизму не може бути й ефективного поступу нації.

Засновники консерватизму вважали, що людина не здатна змінювати суспільство. Вона навіть не повинна цього прагнути, оскільки це стало б насильством над природними законами розвитку суспільства. Тому політичні амбіції необхідно пристосовувати до звичаїв, національних традицій, усталених державних інститутів. Виходячи з гуманістичних цінностей і враховуючи національні традиції, В. Липинський впродовж всього життя на глибокому теоретичному рівні розробляв і активно пропагував ідеологію українського консерватизму. На нашу думку, слід відзначити, що „консерватизм фіксується ним як ефективний інтегруючий чинник, що базується на силі власних традицій, авторитеті, правопорядку, самобутній культурі і здатний стати носієм державницьких ідейно-світоглядних орієнтацій. А обов’язковою передумовою успіху в побудові незалежної Української держави має бути поворот до українства традиційних консервативних соціальних верств, свідомість яких упродовж тривалого часу перебувала під російським або польським ідейно-політичним впливом” [6, с. 37]. На переконання В. Липинського, без власної держави Україна залишиться навіки приреченою на злиденне балансування на межі між національним буттям і небуттям.

Політичним ідеалом консерватизму є сильна держава. Соціальною основою держави, за В. Липинським, має бути хліборобсько-селянська верства. Концептуальною рисою хліборобської ідеології вчений називає ірраціоналізм, метафізичну релігійність, віру в Бога. Оскільки хлібороб

зв'язаний з землею, то він є найвидатнішим представником типу людини осілої. Виходячи з такої логіки, В. Липинський стверджує: „Хлібороб – це земля. Вітчизною, Батьківщиною хлібороба є його земля, а його нацією – народ, що ту землю заселяє. „Націоналізм” хлібороба зветься патріотизмом... Нація й земля в понятті хлібороба – це синоніми. Тому-то, наприклад, німець-хлібороб, що осідає на землі, заселеній народом польським, тим самим мусить стати поляком. Поляк-хлібороб, що осідає на землі, заселеній народом українським, тим самим мусить стати українцем і навпаки... Таким був споконвіку спосіб міжнародного думання хлібороба. Так повстали всі держави й нації хліборобські” [14, с. 126]. На думку автора „Листів”, єдиний клас, який справді реально зацікавлений в існуванні української держави, клас, що репрезентує історичну, культурну й національну традицію, є український клас хліборобський.

Консерватизм захищає ієрархічний принцип суспільного устрою. Особлива відповідальність при цьому лягає на провідників нації. Необхідна умова ефективного існування держави – це наявність національно свідомої і компетентної меншості – політичної еліти. Таку групу людей В. Липинський називає національною аристократією і відзначає певні її особливості: „Кожночасна національна аристократія мусить так об'єднувати і так організовувати свою націю, щоб під її проводом нація мала якнайкращі матеріальні і моральні умови для перемоги в тяжкій боротьбі за існування. І тому коли б якась група людей в нації, претендуючи стати національною аристократією, поставила свою націю в умови боротьби за існування гірші в порівнянні з іншими націями, то така група людей або згине разом зі своєю нацією, або буде усунена від проводу іншою, більше до проводу здатною групою серед нації... Іншими словами, кожночасна національна аристократія мусить мати, крім матеріальної сили, ще й моральний авторитет в очах своєї нації” [12, с. 255]. Консервативна парадигма закріплює такий політичний алгоритм: влада належить еліті, а свобода означає підпорядкування легітимній владі і лояльне ставлення до неї.

В ієрархії консервативних цінностей превалюють національні традиції, які належить зберігати й охороняти в умовах сучасних радикальних політичних трансформацій. Головними принципами, що формують консерватизм як метаідеологію, прийнято вважати спадкоємність (тяглість), еволюційність, традиційні цінності і порядок. Якщо розглядати національні традиції крізь призму поглядів В. Липинського, то слід констатувати: „Кожна нація має тільки таку традицію, яку вона сама собі в своїй історії витворила. Кожна нація може мати тільки таку форму національно-державного ладу, який з цієї традиції виростає і на який цієї традиції вистачає. Нищити свою власну державно-національну традицію тому, що в ній є хиби й помилки, це значить не будувати, а руйнувати націю, це значить нищити самих себе. Вдосконалити цю традицію – тобто

обережно відкидати з неї все, що в житті нації показало себе шкідливим, все, що для національної творчості оказалось не здоровим, і з любов'ю та пієтизмом розвивати те, що виказало свою творчу силу і життєздатність – ось завдання тих, хто будує, хто творить, хто живе життям нації, хто з життям нації зв'язує своє власне життя” [11, с. 94]. Теоретик українського консерватизму вважає традицію провідним державотворчим чинником нації.

Жодна влада не обходиться без ідеології, яка надає їй доцільного характеру, орієнтуючи громадян на певну систему цінностей, норм поведінки, відповідний спосіб життя. На думку К. Гаджієва, ідеологія покликана „пояснювати, обґрунтовувати, виправдовувати або заперечувати політичні реалії в конкретних суспільно-історичних умовах” [4, с. 362]. Ідеологія прагне інтегрувати суспільство на базі інтересів певної соціальної чи національної групи або на основі сформованих цілей. Провідною функцією ідеології є духовне відображення реального світу і створення перспективного проекту або стратегії політичного розвитку суспільства.

Соціальний запит на політичні ідеології мав свої злети і падіння. Епоха Просвітництва проголосила народження ідеологічних доктрин, показала їх великий мобілізаційний і перетворюючий потенціал. В середині ХХ століття американський соціолог Д. Белл заявляє про „кінець ідеологій”, констатує їх маргінальність. Криза ідеологій почалася після поразки фашизму у Другій світовій війні та краху комуністичної системи. Теза про деідеологізацію суспільних відносин була реакцією на прискорену прагматизацію і технологізацію життєвого простору сучасного світу. Постіндустріальне суспільство, за Д. Беллом, визначається тим, що: „1) воно зміцнює роль науки і знання як основної інституціональної цінності суспільства; 2) роблячи процес прийняття рішень більш технічним, воно все наполегливіше втягує вчених та економістів у політичний процес; 3) поглиблюючи існуючі тенденції в напрямі бюрократизації інтелектуальної праці, воно висуває на порядок денний обмеження традиційних визначень інтелектуальних інтересів і цінностей; 4) створюючи і примножуючи технічну інтелігенцію, воно порушує серйозне питання ставлення технічного інтелектуала до гуманітарних колег.

Підсумовуючи, можна сказати, що поява нового соціуму ставить під питання розподіл багатства, влади і статусу, що має фундаментальне значення для будь-якого суспільства” [1, с. 57].

На думку Д. Белла, у постіндустріальну добу людство вичерпало весь запас політичних ідей, а конкуренція різних суб'єктів політики відбувається по лінії поліпшення економічного потенціалу і соціального рівня життя суспільства. Тобто, економіка взяла гору над політикою.

Справді, нині рівень інформованості, комунікації і знань населення виріс настільки, що потреба в ідеології помітно зменшилася. Однак,

напевно, коректніше говорити не про кінець ідеології, а про появу ширшого, ніж раніше, ідеологічного консенсусу. Як засвідчує пострадянська практика модернізації українського суспільства, саме брак у нинішньої еліти та партій ідеологічного й політичного порозуміння та консенсусу унеможливило реалізацію узгодженої загальнонаціональної політики, стає на перешкоді громадянській консолідації нації. Сучасна Україна не має модерної національної ідеї для розбудови демократичної держави.

Щоб суперечки політичного характеру не вийшли на рівень національного протистояння, слід прислухатися до думок нашої інтелігенції. Д. Павличко, зокрема, говорить: „Поняття рідної нації повинне бути в загальних рисах для всіх українців однаковим, недоторканим, священним... При нашій розгнуданій демократії, яка дозволяє партіям з антиукраїнським нутром діяти на повалення нашої державності, численним засобам масової інформації – русифікувати Україну, а самій владі – бути ніби за межами національної ідеї, ми маємо покладатися на інстинктивну, стихійну волю до життя нашого народу, на розвиток його зростаючих у середовищі інтелігенції і в середовищі новоутворюваного середнього класу державницьких сил... Наша бідність і невтішна демографія походить якраз від національної невизначеності нашого керівництва, яке має державу, але не має вітчизни... Тільки українська держава, в якій домінуватиме національна ідея, дасть нашому народові світлу будучину і невмирущість” [18, с. 55]. Нація може відроджуватися і розвиватися за умови, що її громадяни усвідомлюють свою історію, традиції, духовні джерела.

Щоб бути актуальною і впливовою, ідеологія має спиратися на досягнення науки, відповідати життєвим реаліям та максимально відображати національні інтереси. В. Кафарський: „На рівні ідеології духовне обличчя нації визначається як найбільш суттєві систематизовані теоретичні знання, що включають в себе науковий світогляд, суспільні ідеали, правову культуру, принципи політичних, моральних, естетичних та інших засад духовного життя даної спільноти” [7, с. 223]. Різні форми власності, політичний плюралізм, багатопартійність у демократичних державах передбачають й ідеологічне різноманіття, конкуренцію різних ідеологій. Але жодна ідеологія в демократичному суспільстві не повинна бути державною, примусовою, офіційною, тобто виключати ідеологічний монополізм. Гасло „деідеологізації”, активно проголошувалося в Україні на початку 1990-х років, не містило анархістського сенсу, а спрямовувалося проти ідеології тоталітаризму, проти того, щоби будь-яка ідеологія нав'язувалася як обов'язкова.

Радикальна трансформація українського суспільства, що сягла апогею під час „помаранчевої революції”, засвідчує апеляцію до консервативних архетипів нації досить широкого спектра політичних сил. Це розширило простір для розбудови основних інститутів демократії та громадянського

суспільства на основі нової психології і ціннісних орієнтацій українського народу. „У 1991-му ми відбулися як держава, – пише А. Гальчинський. – Нині створено потужну основу, яка дозволяє нам утвердити себе як український народ, політична нація. У цьому контексті єдиною можливою державницькою позицією є оцінка Помаранчевої революції як важливого етапу української національно-визвольної революції, що має остаточно утвердити високі ідеали Української соборної держави” [5, с. 45]. На сучасному етапі в Україні існує значно більше демократії й нового світоглядного ресурсу громадян. Для їх мобілізації необхідна конструктивна ідейна основа та ефективний політичний менеджмент.

Треба зауважити, що дискусії про „кінець ідеологій” і досі не завершені. На противагу песимістичним твердженням про деградацію і зникнення ідеологій, які висловлюються З. Бжезинським, Р. Бейлі, Д. Беллом та іншими, існує й оптимістична версія. Її автор – американський футуролог Ф. Фукуяма. Він не заперечує важливості ідеології в політичному житті, проте прагне довести, що лише одна ідеологія ліберальної демократії отримала абсолютну перемогу над конкурентами. В книзі „Кінець історії і остання людина” вчений стверджує: „Із всіх видів режимів, які виникали у світовій історії, від монархій і аристократій до теократій, до фашистських і комуністичних режимів нашого століття тільки одна дожила незмінною, і це – ліберальна демократія. Перемогу отримала не стільки ліберальна практика, скільки ліберальна ідея” [22, с. 88 – 89]. Політолог вважає, що ліберальна демократія позбавлена фундаментальних внутрішніх протиріч, її ідеал поліпшити неможливо. Вона поширюється в різних країнах світу, набуваючи легітимного статусу. Ф. Фукуяма наполягає на тому, що альтернативи ліберальній ідеології не існує, що вона є „кінцевим пунктом ідеологічної еволюції людства” або „кінцем історії”.

Отже, не можна категорично заявляти про кінець ідеології, краще говорити про її прагматичну трансформацію. Політична реальність свідчить, що часи „чистих” ідеологій вже минули. Класичні ідеології багато в чому вичерпали свій мобілізаційний і світоглядний ресурс, що призводить до стирання чітких меж між ними. В нинішньому багатопольосному світі відбувається взаємопроникнення різних ідеологій, формування синтетичних утворень. Ми переконані, що в епоху глобалізації найбільш адаптованою для збереження національної ідентичності є ідеологія консерватизму. Її слід культивувати на державному рівні, аби в сучасному динамічному світі забезпечити самодостатність української нації. Ця проблема хвилює кожного українського патріота, до яких належить, зокрема, Л. Костенко. Вона закликає в процесі розбудови держави розраховувати на власні сили: „Держава – це система, яка зберігає сама себе. І якщо ми держава, а отже система, то чому ж ми дозволяємо її розвалювати? Кінець XX століття, початок тисячоліття, – нації, що й досі ще не збулися, нації слабкі й

нестабільні, перспективи не мають. Нині в дію входять зовсім інші механізми. Вони жорстокі. Слабкі народи будуть перемелені в цьому млині. Наші проблеми нікого не цікавлять, і не треба думати, що вони у нас такі унікальні. Ми найкращі, нам найгірше – такий принцип в історії не годиться” [10, с. 28]. Власне кажучи, брак національних чеснот і патріотичної ідеології – це головні симптоми нашої політичної незрілості.

Якщо подивитися на ідеологію консерватизму в практичному вимірі сьогодення, то слід згадати основні політичні партії, які прагнуть репрезентувати її хоча б у назвах своїх об'єднань. Серед них Українська консервативна республіканська партія, Українська національна консервативна партія, Українська консервативна партія. Вони намагаються рекрутувати до своїх лав патріотів, прихильників українофільських поглядів задля розбудови соборної самостійної української держави. Визначальним орієнтиром для ідеології сучасного вітчизняного консерватизму є українська національна ідея, співзвучна Божим Заповідям, яка передбачає удосконалення особистості, її самообмеження від суспільних спокус для творення досконалих і справедливих форм національної суспільно-державної самоорганізації, а в перспективі через них – до створення справедливого світового порядку. Поки ці гасла лишаються на рівні віртуальних декларацій. Створення потужної консервативної партії – це завдання для нової політичної еліти.

В межах політичної системи України априорі бракує чітких ідейних координат розвитку суспільства. Нашому політичному істеблішменту притаманна схильність до корупції, зради, аморальності, ідеологічної аморфності. Політика нинішньої влади синхронно з вирішенням першочергових соціально-економічних проблем має створювати оптимальні умови для розкріпачення потенційних можливостей людини, плекання лицарських рис в душі кращих вітчизняних традицій, культурних надбань, сильної волі, почуття національної гідності та обов'язку перед Україною. Вирішення цих питань стане надійною підставою для подолання ганебної спадщини багатовікової неволі українців – комплексу меншовартості. Однак українську владу означені проблеми цікавлять лише в контексті самозбереження. Тому „державотворення в такому загальному, неототалітарному варіанті пригнічує зачатки демократичних інститутів, загалом творчого потенціалу нації” [21, с. 317]. Брак ідеологічної структурованості українського суспільства обумовлює загострення політичної кризи.

Покликання українського народу, його геополітична місія у консервативному розумінні визначається національною ідеєю. Українська національна ідея обумовлюється історичним минулим, витвором власної духовної культури, національними традиціями, морально-етичними принципами, етнопсихологією, геостратегічним розташуванням, інтелектуальним потенціалом, адаптаційними здібностями і здатністю українського етносу до самозбереження в екстремальних умовах. М.

Попович: „Національна ідея покликана консолідувати українську націю не як єдина надпартійна ідеологія і не за допомогою державного примусу, а як спільна платформа всіх тих політичних, громадських, культурних сил, що визнають основні конституційні засади нашого національного буття” [20, с. 9]. Тому саме українська національна ідея як постійна і вічна субстанція, націлена на досягнення вищої справедливості, визначеної Божими Законами, має бути світоглядною основою української національної еліти, котра формує ідеологію нації.

Україна за формою і суттю має бути національною соборною державою – аксіома консерватизму, яка не підлягає дискусії. Це право дане Богом українському народові бути господарем на своїй землі. Тільки міцна Українська Соборна Самостійна Держава спроможна інтегрувати український народ (примирити Схід і Захід) та забезпечити умови для його самореалізації. Розбудовуючи свою державу, український народ мусить покладатися на власні сили і нести відповідальність перед майбутніми поколіннями. У межах консерватизму декларується відродження духовності, християнських цінностей, приватної власності, самосвідомості та культури української нації як головних умов забезпечення добробуту її громадян.

У програмних засадах Української національної консервативної партії констатується: „Український народ впродовж багатьох століть піддавався безпрецедентному у світовій практиці політичному, духовно-культурному, економічному, фізичному терору через голодомори, депортації, нищення культурних надбань та їх носіїв – національну інтелігенцію, селянську верству, ліквідовуючи церкви, забороняючи мову та власні історичні традиції. Це була політика етноциду, спрямована на знищення українського народу як самобутнього етносу. Найбільш планово та довготривало її здійснював російський імперіалізм як за доби царизму, так і в більшовицько-комуністичний період. І в цьому пеклі наш народ зумів зберегти свої шляхетні риси” [19, с. 491]. Тоталітарні імперії брутально руйнували основні засади українського консерватизму – історичні традиції, приватну власність, релігійну канонічність. Новій генерації українців слід якомога швидше подолати наслідки колоніалізму і розвивати модерну державу на власних ідейних засадах.

Питання єдності України на сьогодні надзвичайно гостре. Ідеологія консерватизму декларує, що держава має відігравати вирішальну роль в економічній, культурно-психологічній та релігійній солідарності народу, нейтралізувати будь-які прояви сепаратизму, забезпечувати єдність нації. У державній політиці має бути національно-патріотичний стрижень, не тотожний з націоналізмом. „Притаманний консерватизму націоналізм слід розуміти тільки в його позитивному сенсі, а саме: як патріотизм, який немає нічого спільного з нацизмом, шовінізмом, расизмом та іншими расово-етнічними збоченнями” [23, с. 11]. Для того, щоб відокремити патріотизм від націоналізму, можна використати гегелівський підхід і

**Процес еволюції та політичні перспективи
ідеології консерватизму**

Михайло Гордієнко

визначити націоналізм як усвідомлення свого зв'язку з нацією, її інтересами та існуючими в рамках національної культури цінностями. А патріотизм - це усвідомлена рефлексія, спрямована переважно на державу, а не на націю. Націоналізм слід розуміти як організоване почуття, що має колективну форму виразу. Патріотизм цілком може залишатися приватною справою, тобто бути поза політикою.

Отже, суть ідеології консерватизму полягає в збереженні традиційних духовно-культурних цінностей, захисті національного буття, його історії, держави, родини, власності. Це особливо актуально для перехідних суспільств, до яких належить і Україна. Будь-якому народові, а особливо такому давньому, як український, є що захищати, зберігати і передавати майбутнім поколінням. Український народ протягом багатьох століть створював шедеври національної культури, духовності, літератури. Це визначало спосіб життя, ментальність нашого народу, відповідно до яких створювались загальнополітичні інститути, власна політико-правова система, що в сукупності називають національною ідентичністю.

Український етнос апріорі схильний до консерватизму, що ґрунтується на духовно-культурних цінностях, національних традиціях, християнській моралі. Саме Божі Закони, релігія, переконаний В. Липинський, „служить провідником для розуму і сторожем для серця, дає лад і порядок думкам та інстинктам в житті кожної людини, а тим самим дає той лад і порядок думкам та інстинктам громадським, без якого організованого, державного життя не буває” [13, с. 24]. Виходячи з ідейно-ціннісних засад консерватизму, українці зберегли національну ідентичність тільки тому, що не було розірвано історичного зв'язку поколінь. Як свідчить історія, форсування процесу знищення старих порядків і заміна їх новими має трагічні наслідки. Консервативні цінності нищаться тоді, коли держава узурпує владу, монополізує ідеологію, поглинає громадянське суспільство. Тому найбільш доцільним і природним сьогодні є розбудова української держави на засадах ідеології консерватизму, що передбачає еволюційний шлях розвитку, творення нових цінностей на базі віковичних українських традицій. Попри те, що консервативна ніша політичного спектра України перебуває в стадії формування, його стратегічні перспективи видаються оптимістичними.

Література:

1. Белл Д. Грядущее постиндустриальное общество. Опыт социального прогнозирования / Пер. с англ. – М.: Academia, 2004. – 788 с.
2. Берк Е. Збереження та зміни // Консерватизм: Антологія / Упоряд. О. Проценко, В. Лісовий. – К., 1998. – С. 474 – 480.
3. Берк Е. Конституція на праві давності // Консерватизм: Антологія / Упоряд. О. Проценко, В. Лісовий. – К., 1998. – С. 473.

4. **Гаджиев К.** Введение в политическую науку. – М.: „Логос”, 1997. – 544 с.
5. **Гальчинський А.** Помаранчева революція і нова влада. – К.: Либідь, 2005. – 368 с.
6. **Гордієнко М.** Творчий потенціал консервативної орієнтації // Віче. – 1998. № 1. С. 30 – 39.
7. **Кафарський В.** Нація і держава: Культура, Ідеологія, Духовність. Івано-Франківськ, 1999. – 336 с.
8. **Кекес Д.** Зasadничі цінності лібералізму // Лібералізм: Антологія / Упоряд. О. Проценко, В. Лісовий. – К.: Смолоскип, 2002. – С. 107 – 128.
9. **Короткий оксфордський політичний словник /** Пер. з англ. – К.: Основи, 2005. – 789 с.
10. **Костенко Л.** Гуманітарна аура нації, або Дефект головного дзеркала: Лекція, прочит. в Нац. ун-ті „Києво-Могилянська акад.”, 1 вересня 1999 р. – К.: Вид. дім „Києво-Могилянська акад.”, 2005. – 32 с.
11. **Липинський В.** Листи до братів-хліборобів про ідею і організацію українського монархізму. – Київ; Філадельфія. 1995. – 470 с.
12. **Липинський В.** Національна аристократія // Консерватизм: Антологія / Упоряд. О. Проценко, В. Лісовий. – К., 1998. – С. 252 – 256.
13. **Липинський В.** Релігія і церква в історії України. – К.: Вид. „Рада”, 1995. – 96 с.
14. **Липинський В.** Універсалізм у хліборобській ідеології // Консерватизм: Антологія / Упоряд. О. Проценко, В. Лісовий. – К., 1998. – С. 120 – 129.
15. **Лісовий В.** Культура – ідеологія – політика. – К., 1997. – 352 с.
16. **Ортега-і-Гасет Х.** Вибрані твори. – К.: Основи, 1994. – 420 с.
17. **Оукшот М.** Що означає бути консерватором // Консерватизм: Антологія / Упоряд. О. Проценко, В. Лісовий. – К., 1998. – С. 83 – 107.
18. **Павличко Д.** Українська національна ідея: Інавгурац. лекція почес. професора Нац. ун-ту „Києво-Могилян. акад.”, 1 вересня 2002 р. – К.: Вид. дім „КМ Академія”, 2002. – 58 с.
19. **Політичні партії України.** – К., 1999. – 596 с.
20. **Попович М.** Концепція національної ідеї та механізми її впровадження // Національна ідея і соціальні трансформації в Україні. – К., 2005. – С. 5 – 25.
21. **Українська державність у ХХ столітті: Історико-політологічний аналіз /** О. Дергачов (керівник авт. колективу). – К.: Політична думка, 1996. – 448 с.
22. **Фукуяма Ф.** Конец истории и последний человек / Фрэнсис Фукуяма; пер. с англ. М. Б. Левина. – М.: АСТ: Ермак, 2005. – 588 с.
23. **Щокін Г.** Український консерватизм як сутність національної ідеї. – К.: МАУП, 2006. – 64 с.